

ПРО ПОЧАТОК ОБРОБКИ ДОРОГОЦІННИХ МЕТАЛІВ В УКРАЇНІ

В старих спеціальних працях, присвячених історії художньої обробки дорогоцінних металів, мовиться про те, що ці технологічні традиції зароджуються на Близькому Сході у III тис. до н.е., а на територію України вони розповсюджуються у I тис. до н.е., за часів кімерійців. Археологічні джерела, накопичені за останні 30 років, дозволяють переглянути ці старі постулати та висунути нові.

Розглянемо археологічні знахідки та спробуємо їх інтерпретувати:

Пізній неоліт - раній енеоліт, IV тис. до Р. Х.

1. Підвіска - тонка пластинка з отвором, знайдена на Микільському могильнику дніпро-донецької культури у Надпоріжжі (Телегін, 1971). Технологічно це дуже простий виріб - розкований самородок з пробитим отвором. Його можна було б розглядати ще як дометалургічний етап освоєння золота, тим більше, що він знайдений неподалеку від нещодавно відкритих геологами Нікопольських покладів золота.

Проте, на Микільському могильнику знайдені і мідні вироби, які є на сьогодні найдавнішими металургійними виробами: "ковані з віджигом" кільцеподібна підвіска та пронізь. За формою та технологією вони аналогічні найдавнішим балканським мідним речам.

2. У енеолітичному похованні з Кривого Рога, віднесенному Ю.Я.Расамакіним до Скелянської культури (Rassamakin, 1994, Fig. 1, 2), знайдена золота рурка. На відміну від микільської підвіски, ця трубочка є вже високотехнологічним виробом - вона згорнута з кованої пластини, а шов досить акуратно заварений. Ця рурочка має аналогії серед золотих виробів Варненського некрополя в Болгарії, її можна розглядати як імпорт з Балкан.

3. У енеолітичному похованні на Південному Бузі знайдена велика срібна лунницеподібна підвіска (повідомлення Г.Т.Ковпаненко). Подібні підвіски з золота та міді відомі у неоліті Подунав'я. Срібні речі цього часу там не відомі. Тож цю знахідку можна трактувати як найдавніший срібний виріб на Україні, який був зроблений за дунайськими традиціями, але з місцевої сировини.

Отже, разом з раньотрипільськими мідними виробами, речі з Микільського могильника, Кривого Рога та Побужжя відмічають перший етап знайомства населення України з металургією. У цей час металургічні знання на Україну розповсюджуються у рамках загальної системи зв'язків з населенням Балкан (Клочко, 1994). Тобто, освоєння обробки дорогоцінних металів було складовою частиною засвоєння металургії кольорових металів і в окрему галузь ще не виділялося. Проте, зварний шов на трубці з Кривого Рога вказує на зародження специфічних технологій, характерних і придатних тільки для золотарства.

Пізній енеоліт - рання бронза, III тис. до Р. Х.

В похованнях ямної культури України знайдені десятки золотих, срібних, мідних та бронзових скроневих підвісок - 2-3 обертових спіралей, виготовлених ковальськими засобами з відлитих заготовок. Однакова технологія та серійність форм і розмірів цих речей вказують на те, що це, напевно, вироби місцевих майстрів. Проте, і в цей час обробка дорогоцінних металів ще не виділилася в окрему галузь, відокремлену від металургії міді-бронзи.

На Північний Кавказ в цей час потрапляють технологічно складні і високохудожні ювелірні вироби з Близького Сходу (Майкопські кургани), але в Північному Причорномор'ї такі речі не відомі, тож говорити про те, що близькосхідні ювелірні традиції потрапляють в цей час і на Україну, не можна.

Середній та пізній бронзові віки, II тис. до Р.Х. І.Бородинський скарб (Кривцова-Гракова, 1949). Металеві речі цього скарбу виготовлені з литого срібла, прикрашені чорнінням, гравіровкою, плаковані (інкрустовані) золотим листом. На мою думку, це місцеві вироби, а технологія східносередземноморсько-чорноморська.

2. Крижовлінська чаша. Знайдена у Балтському р-ні Одеської обл. (Черняков, 1984, с. 103). Аналогічна чашам із скарбу Вилчетрин в Болгарії, які представляють нам подальший розвиток тієї ж східносередземноморсько-чорноморської "мікенської" технологічної традиції обробки дорогоцінних металів.

3. Лобойківський скарб. Знайдений на околиці м. Дніпропетровська (Черных, 1976). В цьому скарбі бронзових виробів місцевого виріанта зрубної культури була знайдена бронзова підвіска досить складної форми, прикрашена псевдозерню і обтягнута золотим листом.

4. Гордіївський могильник (Berezanskaja, Klocko, 1998). В похованнях цього могильника знайдена велика кількість виробів з золота та декілька срібних скроневих підвісок "біло-грудівського типу". Серед золотих речей є, безсумнівно, і місцеві вироби: спіралеподібні пронизи, персні, скроневі кільця-підвіски, манже-топодібні браслети, накладки на дерев'яні посудини; є й імпорتنі малоазійські (хетські) вироби - буси, медальйон.

Особливої уваги заслуговують золоті великі манжетоподібні браслети, виготовлені з складно профільованих пластин, згорнутих в кільце та зварених у стик. Зварка була здійснена так майстерно, що місця стику можна розгледіти тільки у лупу.

5. Поховання білозерської культури біля с. Головкивка на Кіровоградщині (Полин, Тупчиенко, Ніколова, 1994). Фігурні накладки на дерев'яну посудину з цього поховання були вирубані з бронзового листа, прикрашені пуансонним орнаментом, гравіровкою та позолочені.

Усі ці знахідки вказують на те, що на території України, починаючи з доби пізньої бронзи (з II тис. до Р. Х), ще в докіммерийський період, розвивається місцева, технологічно досить розвинена обробка дорогоцінних металів.

ЛІТЕРАТУРА

Berezanskaja S.S., Klocko V.I., 1988.

Das Graberfeld von Hordeevka. Rahden/Westf.: Leidorf. (Archaeologie in Eurasien, Band 5). - 47s., 83 taff.

Ключко В.И., 1994

Металургическое производство в энеолите - бронзовом веке. - Ремесло эпохи энеолита-бронзы на Украине. Киев, С.96 -132.

Кривцова-Гракова О.А., 1949

Бессарабский клад. - Труды ГИМ. Москва. - 35с. Полин С. В., Тупчиенко Н. П., Ніколова А. В., 1994

Курганы верховьев Ингульца. Кировоград. Вып. 3. -95 с.

Rassamakin Y.J., 1994

The main directions of the development of Early Pastoral Societies of the Northern Pontic Zone: 4500-2450 BC (Pre-Yamnaya Cultures and Yamnaya Culture). - Nomadism and Pastoralism in the Circle of Baltic-Pontic Early Agrarian Cultures: 5000-1650 BC. Pormani., P.29-70. (Baltic-Pontic Studies, vol.2).

Телегін Д.Я., 1971

Дніпро-донецька культура. - Археологія Української РСР. Київ. т. 1, С.112-129.

Черняков И.Т., 1984

Северо-Западное Причерноморье во второй половине II тысячелетия до н.э. Киев. - 169 с.

Черных Е.Н., 1976

Древняя металлообработка на Юго-Западе СССР. Москва. - 300с.

Підвисоцька О., Горенко О.

Музей історичних коштовностей України

НОВИЙ ВАРІАНТ РЕКОНСТРУКЦІЇ ПОСУДИНИ З КУРГАНУ ПОБЛИЗУ СЕЛА ОСИТНЯЖКИ

Численну категорію скіфських пам'яток становлять золоті платівки-аплікації, що слугували оздобами речей широкого вжитку. Багато з них знаходять *in situ* і таким чином з'ясується їх призначення - прикраси одягу, військового спорядження, кінської збруї, тощо. Але не завжди можна встановити приналежність деяких виробів. Це залежить від умов знахідки та збереженості матеріалів, оздобами яких вони були. Такі органічні матеріали, як тканина, дерево зберігаються в похованнях значно гірше, ніж вироби із заліза, бронзи, кістки, глини. Але подальші дослідження, зіставлення з прикрасами подібного типу, призначення котрих не викликає сумніву, дають змогу визначити використання і таких знахідок, а також реконструювати і саму річ, до якої вони належали.

Дане повідомлення стосується золотих платівок-прикрас з кургану №9 поблизу села Оситняжки, що на Кіровоградщині. Розкопки пам'ятки були проведені ще у 1900 році відомим дослідником старожитностей В.В.Хвойкою. У пограбованому скіфському похованні серед інших предметів археолог виявив золоті пластини, які за умов їх знахідки пов'язав із головним убором (Хвойка, 1904. - С.9).

Така точка зору на оситняжську знахідку існувала довгий час і в музейних експозиціях її демонстрували у вигляді головного убору (рис. №1,1), реконструкцію якого запропонував ще М.І.Ростовцев (Ростовцев, 1917. - С.94). З того часу вивченням цих прикрас майже не займалися, а реконструкція М.І.Ростовцева не викликала сумніву ні у тогочасних дослідників, ні у вчених наступного покоління (Петренко В.Г., 1967; Ильинская В.А., Тереножкін О.І., 1983; Ковпаненко Г.Т., Бессонова С.С., Скорый С.А., 1989).

Але знахідка у 1984 році залишків дерев'яної посудини з золотими обкладинками в похованні кургану №13 поблизу села